

ВЧИНОК ЯК ВИБІР В УМОВАХ ВИКЛИКУ

© Мазур Л.О., Скалецький М.П., 2004

Аналізується поняття вчинку. Описуючи його у категоріях філософії життя, робиться висновок, що це поняття мало б стати центральним в соціології як науці, оскільки воно виступає визначальною рисою особистості. Вказується, що саме з ним слід пов'язувати соціодинаміку сучасної культури.

In this article author analyses the notion of action. Describing it in categories of philosophy of life, author comes to conclusion that this notion should be central in sociology as science, because it is important feature of personality. The notion of action is directly connected with socialdynamics of contemporary culture.

Вчинок – це одне з фундаментальних понять, яке знаходиться у центрі уваги філософії, соціології та психології. Під вчинком загальноприйнято вважати будь-яку дію людини, за яку вона вважає себе морально відповідальною, на відміну від рефлексивних (інстинктивних) дій. У вчинках завжди виявляється внутрішня сутність людини, навіть тоді, коли їх важко або й неможливо відрізнити від автоматичних дій. Спонтанність наших вчинків визначається не стільки зовнішніми чинниками, скільки внутрішньою діяльністю нашої свідомості та нашої волі. Про значення поняття "вчинок" свідчить те, що в сучасній філософській антропології та філософії життя висловлюється думка, що людина є не стільки мислячою істотою, скільки істотою, здатною на вчинок. Видатний представник філософської антропології А. Гелен вважав, що людина займає особливе місце серед усіх живих істот, оскільки позбавлена інстинкту самозбереження. Тому всі дії (вчинки) людини мусять бути керованими. Людина сама творить своє майбутнє, формує і змінює як саму себе, так і навколишній світ згідно зі своїми принципами. Тому людина є не тільки і не стільки мислячою, як практичнодіальною та культуротворчою істотою. Однак виявилось, що не всі люди здатні на такий вчинок, який виходить за межі загально прийнятої поведінки. Проблема вчинку

як виклику загально прийнятій поведінці посіла важливе місце у відомій філософській течії, яка дістала назву "філософія життя". Її досліджували такі відомі зарубіжні філософи, як М. Бахтін, А. Бергсон, Р. Вагнер, А. Гжегорчик, А. Гелен, Дж. Дьюї, Г. Зіммель, Е. Муньє, Ф. Ніцше, Х. Ортега – і – Гассет, П. Тейяр де Шарден, Е. Фромм, Й. Хейзинга та інші. Ця проблема також є актуальною для українського суспільства, яке опинилося на роздоріжжі, коли доводиться вибирати між цінностями старого відживаючого радянського суспільства та цінностями нового ринкового суспільства, яке народжується у тяжких потугах. Політичні та соціальні реалії життя українського суспільства в умовах вибору та виклику розглядаються в монографії Ю. Щербака "Україна: виклик і вибір". На жаль у вітчизняній філософській літературі ця проблема не знайшла поки що належного висвітлення. Тому філософські, соціологічні та етичні проблеми поведінки в умовах вибору потребують активнішого вивчення. **В роботі робиться спроба** проаналізувати проблему вчинку як виклику з позицій філософії життя і робиться висновок, що це поняття повинно зайняти центральне місце у соціології як науці, оскільки вчинок постає визначальною рисою особистості.

Для того, щоб адекватно визначити місце людини у Космосі і одночасно уникнути

трагічної роздвоєності матерії і свідомості, ми повинні дивитися на антропосоціогенез як на метафізично-космічний процес, що починається в глибинах речовини природи і спрямовується у сферу духу. Здіймаючись велетенською хвилею, потік цього творчого формування виносить на поверхню людину, єдину з усіх живих істот, якій судилося стати розумною. У цьому сенсі людина є вершиною Творення.

Завдяки такому своєму статусу, вона отримує виняткову можливість прослідкувати увесь гігантський шлях свого становлення, оцінивши його, як втілення у природі творчих потенцій Бога. “Досягнувши вершини, ми можемо оглянутися і спробувати одним поглядом осягнути по низхідній лінії всезагальний світопорядок. Воістину перевірка від оберненого дає вирішальний доказ досконалості гармонії. З усякої іншої точки зору щось не в’яжеться, щось “кульгає”, бо людська думка не віднаходить природного, генетичного місця у пейзажі” [10, с.177].

Однак цим сходженням природи до людини творчий порив не закінчується, оскільки, крім того, що вона є *natura naturata* (природа сотворена), вона є ще й *natura naturans* (природа, що творить сама). В своїй боротьбі за виживання людина вимушена змінювати речовину природи і завдяки цьому вона до невпізнанності змінюється й сама. Разом із збільшенням її здатності до адаптації, з’являються нові можливості для проходження життєвого потоку.

У людській формі він здійснює прорив суто природної закономірності і виходить на принципово інший, вищий горизонт оволодіння світом. І хоча надалі він продовжує рухатися в оболонці соціуму, який, на перший погляд, є цілковитим запереченням розвитку в природі, насправді і у цій, соціальній своїй оболонці зберігає основні його риси. А серед них, передусім, – ірраціональність. Тобто, незважаючи на те, що суспільство становлять і діють у ньому люди, наділені свідомістю і волею індивіди, мотиви, які ними рухають, виходять далеко за межі *ratio*.

Суть у тому, що як живі створіння, вони плоттю своєю і кров’ю залишаються прив’язаними до природи і від неї залежними. З її субстрату отримують вони живильні соки, і навіть у найвищих пориваннях свого духу виносять спричинені нею враження. Завдяки

своїй тілесності людина виявляється вживленою у природу і на неї значною мірою поширюється дія тих закономірностей, які в ній панують. Отже, проблема людини впирається у визначення “сфер впливу” і встановлення способу взаємодії між природним і соціальним, інтуїтивним і осмисленим.

Завдяки тому, що людині, єдиній з усіх живих істот, була дарована Всевишнім здатність осмислення світу, вона перетворюється з об’єкта творення у суб’єкт творчості. У цьому особливому людському матеріалі енергія творчої еволюції ніби знаходить своє завершення, насправді ж у ньому вона лише отримує додаткові імпульси для свого просування вперед, бо вічно незавершеною є людина.

Реалізуючи свою волю до життя і волю до влади, вона штовхає еволюцію вперед. Зокрема, на крутих поворотах історії, які власне й випробовують суспільні системи на міцність, у хід її втручається суб’єктивний фактор, в дію включається характер і темперамент людей, які є її творцями.

Таким чином, в історії творчий порив продовжується. Зустрічаючись із серією завдань, які ставить саме життя, і долаючи їх більш чи менш в прийнятний спосіб, люди продовжують його фактично у нескінченність. Це означає, що творча еволюція щоразу знову проривається до життя завдяки діяльності окремих груп людей, а, можливо, навіть однієї окремої особистості. “Будь-який дійсний прогрес у сфері пізнання, як і у сфері практичної діяльності, вимагав постійного і наполегливого зусилля однієї або декількох видатних людей” [1, с.184].

Завдяки такій глибокій заангажованості природними факторами, цей прорив зовсім не потрібно пов’язувати із розвитком у людини здатності до логічного мислення. Помилково вважаючи, що саме інтелект “відповідає” за прийняття рішення, ми принаймні нічого не зможемо пояснити у поведінці і діяльності видатної особистості. Їх аж ніяк не потрібно спрощено трактувати у сенсі голого раціоналізму, як намагання суб’єкта з математичною точністю прораховувати послідовність і напрямок своїх дій. “Розум пише, але творить історію пристрасть, – каже Людвіг Фейєрбах. – Тому все нове виявляє несправедливість до старого. Не історичні діячі, а вже історіографи мають можливість відпочити і ставлять собі за мету

дати безпристрасну, справедливу оцінку також і старому. “Чистий”, безпристрасний розум, історична совість пробуджується лише тоді, коли справа вже зроблена. Мислити можна, не допускаючи ніякої несправедливості по відношенню до будь-кого і не завдаючи йому болю, адже для цього потрібна лише голова; але діяти неможливо, не рухаючись всім тілом, тобто не рухаючись у всі сторони і не завдаючи шкоди навіть проти бажання” [11, с. 263].

Як концентрований вираз, квінтесенція творчих потенцій природи, людина знімає у собі не лише енергію життєвого потоку, а й інстинкт самозбереження. Завдяки цьому вона може діяти імпульсивно, керуючись не стільки розумом, скільки інтуїцією. Переломлюючись не лише у внутрішньому суб’єктивному світі людини, а й у її тілесності, сили природи через підсвідому сферу її психіки впливають на формування планів і структури її поведінки. Тому й не дивно, що оволодінню світом повинно передувати оволодіння собою, своїми схильностями і потягами. Філософська максима “Пізнай себе” означає, між іншим, потребу розібратися у собі, у природі своїх власних переживань і почувань. “Багате слово “природа”, “natura” означає також і природу людини, людську природу, і нею також потрібно оволодіти” [1, с. 261].

Тим, хто відчував у собі цю “природу” і хто нею оволодівав, саме й адресовано гасло, висунуте Людвігом Вітгенштейном: “Хай наставляє тебе натура, а не приклад, який подають інші!” [3, с.378].

Будучи найбільш яскравим виявом природного в людині, воля до життя є фактичним відлунням поширення життєвої хвилі Універсуму, ударом Його пульсу, Його дихання, квантом Його енергії, отриманим нею як дари зірок. Навіть досягаючи найвищих висот у своїй суспільній і професійній кар’єрі, вона повинна про це пам’ятати. “Так схилимось же з повагою перед віяннями, що наповнюють наше серця тривогами і радощами “все випробувати і все віднайти”. Ми відчуваємо, що через нас проходить хвиля, яка утворилась не в нас самих. Вона прийшла до нас здалеку, одночасно із світлом перших зірок. Вона добралась до нас, сотворивши все на своєму шляху. Дух пошуку і завоювань – це постійна душа еволюції” [10, с.179].

Як продовження у соціальних умовах еволюційного пориву у природі суспільний прогрес є процесом об’єктивним. Відтак, сходженню людства по його щаблях, здавалось би нічого не може завадити. Але в силу дії тієї ж самої об’єктивної закономірності час від часу на його шляху зустрічаються перепони, які обійдені або усунені самі по собі бути не можуть. І тоді людина повинна шукати виходу із ситуацій, які стихійно складаються самі. Мобілізувати для цього всі свої сутнісні сили, вона шукає відповіді на виклики Долі.

Пронизуючи людину ніби струмом, життєвий порив не виходить назовні, а продовжує діяти разом з нею і в ній. Цей потік творчого формування пульсує в її жилах. Як істота із крові і плоті, вона знімає й утримує у собі всю його потугу і силу. Він спонукає її до пошуку більш досконалих форм життя. Підкоряючи її земні справи єдиній меті і скеровуючи їх в одне русло духом Божої благодаті, він перетворює їх у діяння або вчинки.

Саме поняття вчинку повинно було б стати центральним у системі категорій соціології, адже саме він забезпечує соціодинаміку культури. Зважаючи на те, що змагальність у суспільстві повинна бути своєрідним продовженням боротьби за існування у природі, а формування творчих еліт – модифікацією природного добору, ми мали б розглядати вчинок як засіб вибудовування соціальної ієрархії. Адже на вчинок як виклик виявляються здатними далеко не всі.

Внутрішні імпульси до життя і постійна готовність до вчинку як виклику є суб’єктивною здатністю особливо пристрасних натур. Але вони ніколи не замикалися у своєму внутрішньому світі. Вони виявляються абсолютно необхідними й для суспільного поступу. Тому вимогливе суспільство, якщо не любить, то, принаймні терпить людей дієвих і діяльних. Саме вони розривають ті узи, які накидають їм їх оточення й час, і виводять суспільство на нові горизонти прогресу.

Для виконання кожним з цих видатних людей свого, земного і одночасно вищого призначення, від природи дається їм надзвичайно розвинуте відчуття життя. Успіх їх справи визначається вмінням відчувати і переживати глибинні течії буття, що й дає їм можливість у потрібний час знаходитися в потрібному місці,

виявлятися на гребені хвилі життєвого пориву і не зриватися з нього вниз. Вміння зосередитися і сконцентрувати у собі його потугу і силу зовні проявляється у їх власній волі до життя і волі до влади.

Цей вольовий момент людської психіки дає видатній особистості можливість не пристосовуватися до обставин, а змінювати їх. Отже, і вчинок не може розцінюватися як банальна боротьба за виживання, а як прагнення до максимальної самореалізації в умовах волі. Тому саме він є найбільш адекватною формою відповіді на виклики часу.

В основі психології вчинку лежить життя як воно є, тобто як щось абсолютно неконтрольоване і нерегульоване. Тому з точки зору “здорового глузду” він є чимось абсолютно алогічним. І до деякої міри воно так і є. Поведінка людини, здатної на вчинок як виклик, не завжди є зрозумілою й їй самій. Вона є її само-утвердженням, яке здійснюється як відрух всієї її сутності, як цілісна синтетична реакція розвинутої людської природи на зміну ситуацій чи обставин.

Тому не слід вважати, що видатні індивіди є якимись програмованими чи зомбованими історичними обставинами. Це не є й фанатики, які ні у що не ставлять своє життя. Цілком навпаки, вбираючи у себе потугу і силу вселенського життєвого потоку, вони відзначаються підвищеною до нього чутливістю, більше ніж інші люблять його і шанують. Вони люблять людей, своє соціальне оточення і, бажаючи ближньому добра, змінюють життя на краще.

Будучи породженням природної потреби людини у самовираженні, вчинок не вступає у суперечливість із необхідністю співчуття і милосердя. Вимогливість до оточення і видима до нього безжалісність, у людей, на них здатних, виправдовується тим, що вони передусім “спалюють” себе. Як метеорити, що згоряють, входячи у щільні пласти атмосфери, так само ці виключні люди спалюють себе у затхлій атмосфері консервативного соціального середовища, іонізуючи тим самим її повітря.

Розвиваючись через суперечливість між людиною і соціумом, вчинок утримує в собі не лише енергію життєвого пориву, а й всю напругу і потугу суспільного життя. Здатна на нього людина проявляє неспокій і переводить у стан збудження своє оточення. Вона пред’являє

до нього певні вимоги і тим самим стимулює його до розвитку, концентруючи потім у собі його енергію. Але, виводячи загал із стану рівноваги, вона наражається на його спротив, бо соціальне середовище не завжди вчасно, або, точніше, завжди невчасно, розуміє, чого ж від нього хочуть ці неспокійні душі. “Коли мова заходить про “добірні меншини”, лицеміри і шахраї переважно спотворюють значення цього виразу, наче вони не знають, що добірний чоловік, – це не вередун, який вважає себе вищим від інших, а той, хто вимагає в і д с е б е більше ніж інші, хоч він сам, майже ніколи, не відповідає цим вищим вимогам. І немає сумніву, що найрадикальніший поділ, який можна провести в людстві, – це поділ на два типи: ті, що багато від себе вимагають і беруть на себе все нові труднощі та обов’язки, і ті, що від себе нічого особливого не вимагають, а що для них жити – це бути щомиті тим, чим вони вже є, без зусилля самовдосконалитися, трісками, що їх несе течія” [7, с.18].

Тому доволі часто ця жива і дієва суперечливість, непорозуміння між видатною особистістю і її оточенням, принципова несумісність між баченням нею перспективи і консерватизмом соціального середовища, вироджується у конфлікт. Це динамічне протистояння людини і “епохи”, “історичної постаті” і зумовленої часом стіни нерозуміння, об яку вона б’ється, і, доволі часто, розбивається, є передусім особистою трагедією, бо лише окремим з великих вдається її зламати і ще за життя побачити його сенс.

Отже, ми повинні виходити з того, що для забезпечення суспільного розвитку в історії повинні діяти люди одержимі. Ці особливі індивіди від самого народження підсвідомо відчувають, що призначення їм є високе, що прийшли вони у цей світ із завданням, яке виходить далеко за межі їх індивідуального самоствердження. І вони йдуть до цієї, визначеної їм якоюсь Високою інстанцією, мети через безліч випробувань, а закладене в них божественне начало гартує їх дух і береже від загибелі. Але, незважаючи на те, що сповіщені їм ці завдання Звище, ніхто, крім них, виконати не може, і для їх реалізації вони повинні максимально напружувати всі свої розум і волю, працювати на межі, а іноді й далеко за межею можливого.

У цьому самоствердженні і здійснюється ламання усталених традицій, що з боку суспільства виглядає як зло. Але навіть жорстокість видатної особистості виправдовується тим, що за законом заперечення заперечення на зміну індивідуальному самоствердженню приходять цінності єднання і солідарності. “Подібно до того, як знаходилися геніальні люди, які розсували межі розуму, цим індивідам інколи надавалась можливість досягти значно більшого, ніж можна було зразу дати виду, так з’являлися і особливо обдаровані душі, які відчували себе спорідненими з іншими душами, і замість того, щоб залишатися в межах групи і обмежитися солідарністю, встановленою природою, у любовному пориві спрямовувались до людства в цілому. Поява кожної з них була ніби творінням нового виду, коли життєвий натиск час від часу в одній людині приводить до результату, який не міг би бути досягнутим разом з усім людством” [1, с.102].

Цінності єднання і співпраці, правда виявляються після того, як людина стала чимось сама, завдяки мобілізації своїх власних внутрішніх потенцій, коли вона у глибинах свого ества віднаходить щось таке, що дає їй можливість здійснювати прориви у парадигмі суспільної свідомості і ніби пропонує “виломитися” з традиції і зробити свій власний самостійний крок по шляху соціальної творчості. Хосе Ортега– і –Гассет гарно ілюструє цей вихід у сферу ще незвіданого на прикладі одного із своїх видатних співвітчизників. “Коли Гойя змінив середовище, це потрясіння було йому благом: воно відірвало його від традицій, у тому числі – від традицій в малярстві, до яких він схилився, змусило відкинути все стихійне і заглибитися у ті безодні, у яких визріває думка, і визволило, ніби очистило його своєрідність” [8, с. 589].

Отже, у соціальному вимірі вчинок слід розцінювати як спонтанний сплеск, вибух пасіонарної енергії, що веде до розриву усталеного горизонту у пізнанні світу чи у практичному його освоєнні. Це не просто відповідь на виклик Долі, а зустрічний порив – виклик Їй. Як це, скажімо, всім пафосом своєї творчості продемонстрував Людвіг ван Бетховен. Адже загальноприйняте уявлення про “стук Долі” був для нього не зовнішнім викликом, а внутрішньою інтенцією, потребою самовираження,

особистою мужністю, готовністю до змагальності і боротьби за життя. Вся його творчість була “стук до Долі”, прекрасною ілюстрацією творчого виклику, бо божественне начало, закладене у цій геніальній людині від самого її народження, повертається до самого себе у “божественній музиці”.

Відтак кидати виклик Долі дано не всім. І ті, кому це “не судилося”, тим, “обраним” зовсім не повинні заздрити, Адже “людина з сильними переконаннями, людина, що нехтує дією на себе натовпу, є радше винятком, ніж правилом. Вона часто викликає захоплення у наступних поколінь, але здебільшого є посміховиськом в очах своїх сучасників” [11, с.16].

Дивовижно, але цей факт знайшов відбиток навіть в українських народних казках. Може видатися неймовірним, але те, до чого дійшла філософія лише у ХХ ст., було відомо нашому народу ще у сиву давнину. Значення вчинку, який є викликом долі та консервативному оточенню, народ збагнув та оспівав ще у найдавнішому виді своєї усної творчості – українських народних казках. Як відомо, головний герой українських народних казок часто опиняється на роздоріжжі трьох шляхів перед вибором куди йти – наліво, направо чи прямо? І виявлялося, що здатним на вчинок, який є викликом долі, як правило, був здатний лише "недоумкуватий Іван-дурачок". "Недоумкуватий" тому, що його поведінка суперечила традиційно прийнятим уявленням і ставала предметом постійних насмішок. Стоячи на життєвому роздоріжжі, він також приймає рішення, яке є найгірше з точки зору здорового глузду. Але врешті-решт, долаючи тим самим незвичним алогічним способом численні перешкоди, "дурачок" виявляється приймав найкращі у цій "нерозумній" ситуації рішення і перемагав, незважаючи ні на що. Нагородою йому була прекрасна царівна та якщо не ціле царство, то бодай його половина на додачу. Таким чином, українські народні казки оспівують та звеличують людей, здатних на вчинок, що є викликом долі та традиційним уявленням про призначення людини.

На жаль, соціальний прогрес поступово вихолостив вищу цінність вчинку як засобу адаптації. Ця остання почала ототожнюватись виключно із здатністю до конформізму, поведінки, яка не лише стереотипізує дії людини, але й

автоматизує їх. “Звички до стереотипної праці та стереотипних реакцій – вважає, наприклад, Анджей Гжегорчик, – передаються від покоління до покоління, формуючи схильності до їх збереження. З огляду на економію зусиль, люди завжди вибирають якомога легший шлях для досягнення своїх цілей і за певних умов звикають до відповідної легкості в отриманні задовільного для них результату” [4, с. 229].

Це є дійсно так, коли йдеться про стиль життя пересічного обивателя. Але таке пристосування нічого спільного не має з психологією вчинку. Та, власне і автор це розуміє, бо тут-таки, ніби між іншим, додає, що “це не допомагає у підкоренні нової ситуації”, і що “у випадку зміни умов [такі] люди можуть виявитися абсолютно безпомічними”. Людина, що сповідує притаманний нашому часу конформізм, з необхідністю перетворюється у гарно сконструйованого робота, що добре прораховує свої “ходи”, але не виходить за межі “розумного”.

Така тотальна раціоналізація життя витривала у людини всі фундаментальні інстинкти, за винятком хіба що інстинкту самозбереження. Залишивши у людини бажання “жити, щоб жити”, вона знищила у неї волю, щоб за нього поборотися. В цьому власне й полягає суперечлива дія на людину сучасної цивілізації. І якщо сучасний світ вимагає від людини не менш сильних реакцій як відгуків на виклик, то цивілізація значно зменшує їх потенції і вміння адекватно діяти. Як це не дивно, розумне облаштування життя, яке й дійсно впорядковує і полегшує його, з іншого боку, ослаблює імунітет проти його труднощів, а тим самим призводить до здрібніння людської особистості. Інколи вона тільки й робить, що все вираховує, калькує і зважує. На це власне й витрачається вся її енергія. На вчинок її вже не вистачає.

На жаль, ця загальна тенденція самоослаблення волі до життя, викликана схильністю до технологізації пізнавальної діяльності, в аналітичній філософії приводила до трактування вчинку у перерізі “правильної реакції на ситуацію”, до стандартизації виробничих операцій з “метою економії зусиль”. Тому коли А. Гжегорчик описує вчинок у категоріях обставин і поведінки, то не вловлює його специфіку, його відмінності по відношенню до будь-якого іншого способу утвердження людської особистості. “У світі проходить ніби діалог

між людиною і всім тим, що зустрічається їй і що називається її долею, – пише він. – Людина може розглядати все те, що їй зустрічається і що називається її долею, ніби питанням, спрямованим до неї. Якщо вона це визнає, тобто особисто переживає ситуацію як таку, що ставить перед нею певні завдання, закликає чи запрошує до чогось, то це означає, що вона приймає свою долю як таку і буде намагатися її формувати й надалі. Якщо ж вона не приймає долю як виклик, то тоді зміна ситуації її творчості не активізує” [4, с. 229].

Навіть людині, не надто обізнаній з філософією, у цьому випадку може кинутися у вічі зниження рівня аналізу поняття вчинку до практично-побутових про нього уявлень. Можна погодитися з автором у тому, що між людиною і світом відбувається “діалог”, але ніяк не з тим, що “все, що зустрічається на її життєвому шляху, є її доля”. “Це (долі – Л.М.) поняття ґрунтується на подвійному передбаченні. Передусім воно потребує суб’єкта, який сам по собі, незалежно від кожної “події”, утримує і презентує сенс, внутрішню тенденцію, вимогу. Поряд з цією власною спрямованістю суб’єкта виникають і проходять генетично непов’язані з нею певні події, які сприяють або перешкоджають цій спрямованості, переривають її процес або пов’язують її з чимось більш віддаленим, підкреслюють в ній окремі пункти або виносять рішення про її цілісність. Вони залишаються переважно “випадковими”, оскільки їх причинність, їх власні ряди подій нічого спільного не мають з власним значенням суб’єкта, з яким вони зустрічаються і якого вони визначають. Однак свою увагу ми спрямовуємо не на це, а на те, що вони стикаються з цим суб’єктивним життям і тим самим отримують сенс всередині нього. Цей сенс не повинен бути “розумним”, таким, що досягається, виходячи з якоїсь ідеї, або навіть позитивно телеологічним; він може бути обурливим, руйнівним, неосяжним. Тим самим зумовлюється специфічність долі: чисто каузальний ряд того, що відбувається об’єктивно, вплітається у ряд суб’єктивний, такий, що визначається з середини життя. Із структури цього поняття стає ясно, що не все, що нам зустрічається, є доля” [5, с. 94–95].

Доля, і це прекрасно схоплюється етимологією цього слова в українській мові, поперше, є частка божої благодаті, яка дається

людині від народження. “Доля, те ж саме, що частина” [9, с. 472]. А по-друге, – це її власна воля до життя, прагнення жити потужно і насичено, щоб цими дарами Бога по-людськи розпорядитися і скористатися.

Реалізуючись через внутрішню напругу і потугу людської особистості, доля виглядає як заронена в її душу “іскра Бога”. Вона освітлює її життєвий шлях і вибудовує зсередини її поведінку, встановлює послідовність і до певної міри визначає ефективність її дій. Але ця лінія поведінки повинна бути проведеною, і зробити це повинна саме людина, як єдиний суб’єкт реалізації цього вищого замислу. Тоді виклик виглядає колосальним стимулом, актом, який змушує людину не підлаштовуватися під обставини, а орієнтує її на їх зміну.

Відтак ми повинні знати, що є Доля і доля. Доля, як щось таке, що дається людині Зверху, від самого Бога і що підсвідомо веде її “від народження і до вічності”, і є доля, як її власні стиль життя і стиль поведінки. І якщо ця перша визначає межі індивідуальної свободи, то друга – форми і засоби самореалізації людини в цих межах.

В другому трактуванні долі вчинок вже не буде розцінюватися як адекватна відповідь на виклик. Радше це буде її поклик, поклик сумління, пов’язаний з нуртом її крові. Доля як реалізація свободи волі є ніби продовження його дії, але суб’єктивно підсилена або ослаблена залежно від масштабу особистості.

І якщо у першому випадку Доля обирає людину, то у другому – людина обирає її. Відповідно й життя її отримує свою композицію, свою унікальну і неповторну внутрішню форму. Вона зсередини стягує людину, скріплює її, не дає їй духовно розпастися. Ця її цілісність, при внутрішній боротьбі мотивів, якраз і може розглядатися як щастя. Однак тоді воно не пов’язуватиметься з конформізмом, із “вмінням жити”, не ототожнюватиметься із здатністю продукувати адекватні реакції на обставини, що змінюються. Бо навіть як участь людини у розподілі Божественної благодаті, воно включатиме її бажання самій ставати чимось більшим.

І тоді якась певна частина людей може сказати: “Щастя є боротьба”. “Пливти проти течії видається смішним лише тим, хто позбавлений нездоланої потреби у неймовірному напруженні сил, якого це вимагає. Однак у

дійсності ми не можемо врятуватися від потоку життя, який нас заливає, інакше, як скерувати себе йому назустріч, до джерела, звідки воно бере свій початок. Нам страшно потерпіти поразку; але коли вже вибившись із сил, нам вдається врятуватися, впливши на поверхню, тоді хвилі чують наш виклик і на мить спиняється здивована течія, як буває, коли великий розум несподівано звертається до світу. І знову пірнає хоробрий плавець, він спрямовує себе не до життя, а до джерел життя” [2, с. 662].

Люди, спроможні кинути виклик Долі, не шукають причини (щоб виправдати свою пасивність), а радше можливості для самореалізації, бо, перефразувавши відомий вислів Сенеки, ми могли б сказати: *fata ducunt, non trahunt* (доля веде, але не тягне). Отже, вчинок тим і відрізняється від спроможності “виплутатись із ситуації”, що вимагає максимальної зібраності, мобілізації всіх фізичних, психічних і моральних сил. Це “бути чи не бути?”, обернене не лише до себе, але й до світу.

Це також вибір, але він не пов’язаний з пристосуванням, оскільки передбачає вибір себе, своєї глибинної сутності, способу свого буття у світі. При його здійсненні виявляється, що людина повинна не існувати, не плазувати, не смикатися, а боротися. Боротися і перемогти, жити серед людей і зберегти свою самість, зіткнутися з обставинами і не зламатися, – ось суттєві ознаки вчинку. “Життя є боротьба. Це древня істина. Християнство знало про неї у всі часи. Її значення як принципу культури полягає у самій передумові, що будь-яка культура несе у собі прагнення. Будь-яке прагнення означає боротьбу, іншими словами, застосування сильної волі і граничного напруження сил, щоб долати перепони, які стоять або виникають на шляху до мети. Вся термінологія душевного життя людини крутиться у сфері боротьби. Однією з найважливіших властивостей живого організму є якраз те, що він певною мірою оснащений для ведення боротьби. Вже біологічно думка проводить ідею “життя є боротьба”. Стає зрозуміло, що для доктрини, яка все підкоряє вимозі життя, ця ідея підходить якнайкраще” [13, с. 296–297].

Таке трактування вчинку не суперечить поняттю Долі, бо Вона обирає як щасливих тих,

хто ставив під сумнів її справедливість стосовно себе. Тоді вчинок може бути не лише адекватною відповіддю на “виклики”, а сам виглядатиме як виклик, виклик обставинам з метою збереження своєї самості, своєї унікальної людської сутності. Тоді вчинок стає визначальною ознакою особистості. “Особистості притаманна невгамовна пристрасність, що спалахує в ній, як божественний вогонь. Вона повстає і йде наперекір кожного разу, як почує загрозу рабства, вступаючи у боротьбу не стільки за власне життя, скільки за власну гідність. Особистість – це вільна незламна людина, людина, для якої вища “насолода” полягає у тому, щоб по можливості робити те, що вона хоче, і тоді, коли хоче, навіть тоді, коли їй доводиться розплачуватися за це безцінне багатство самотністю і злиднями. Вона живе за принципом: все або нічого. Такого роду люди є надзвичайна рідкість. Більшість віддає перевагу рабській, але спокійній течії життя перед життям незалежним, але сповненим небезпек. Життєвим перипетіям вони віддають перевагу життю біологічному, вегетативному. І все ж таки бунтувати, повставати проти муштри, давати відсіч приниженню і гніту – це невід’ємна риса особистості, її остання надія, коли світ повертається проти неї” [6, с. 70–71].

Як би ми до цього не ставилися, світ завжди був, є і ввіки буде перебувати змагальним, побудованим на силі, силі волі і прагненні до великого. Здатність на вчинок є концентрованим його виразом і одночасно – вищою мірою людяності, бо високі цілі повинні досягатися благородними методами. В ході реалізації цього прагнення відбувається соціальна диференціація і формування елітарного прошарку суспільства, бо його власне й становлять люди одержимі, ті, що постійно виділяються з маси.

За цією схемою здійснювалося самоствердження людини у героїчну епоху Стародавньої Греції. Герої чинили опір богам, які “формально” вершили їх долі. Але цим самим вони не лише накликали на себе їх гнів, але й викликали у них до себе повагу, бо без цього моменту “бунту” не буває людської гідності.

Так чинили “титани” доби Відродження, коли ламали усталені стереотипи життя і мислення. Так повинно бути й тепер, коли саме людство постає перед викликом.

Так нас вчить історія, вчинок є цілковитим запереченням “тихого життя”, яке невідомо з якої рації стало своєрідною філософією існування української нації. Отже, нічого дивного немає у тому, що така орієнтація приводила її до втрати національної ідентичності на цілі століття. І хоча філософія вчинку не заперечує цінностей квієтизму, у ньому повинна бути міра. Адже й терпіння не буває без випробування.

Відповідно замість психології виживання в Україні повинна бути вироблена філософія життя, повнокровного і повноцінного життя і система ціннісних орієнтацій, яка спрямовувала б кожную людину, на те, щоб за нього поборотися. Щоб мати більш-менш привабливе майбутнє, вона повинна була б, по-перше, вимагати від своїх громадян вчинків, а по-друге, – адекватно їх оцінювати, щоб вони мали стимул до самостійного прийняття рішення.

1. Бергсон А. Два источника морали и религии. – М., 1994. 2. Вагнер Р. Публика во времени и пространстве // Вагнер Р. Избранные произведения. – М., 1978. 3. Витгенштейн Л. Культура и ценность // Витгенштейн Л. Философские работы. В 2-х частях. – М., 1991. 4. Гжегорчик А. Життя як виклик – Львів, 1996. 5. Зиммель Г. Созерцание жизни // Зиммель Г. Избранное. В 2-х т. Т.2. – М., 1996. 6. Муньс Э. Персонализм. – М., 1992. 7. Ортега – и – Гассет Х. Голя // Ортега – и – Гассет Х. Дегуманизация искусства и др. работы. – М., 1991. 8. Потебня А.А. О доле и сродных с ней существах // Потебня А.А. Слово и миф. – М., 1989. 9. Тейяр де Шарден П. Феномен человека. – М., 1987. 10. Фейербах Л. Фрагменты к моей философской биографии // Фейербах Л. Избр. филос. произведения. В 2-х т. Т.1. – М., 1955. 11. Фромм Э. Душа человека. – М., 1992. 12. Хейзинга Й. В тени завтрашнего дня // Хейзинга Й. Homo ludens. – М., 1992. 13. Щербак Ю. Україна: Виклик і вибір. – К., 2003.